

ISSN 1392-1681

EUROPOS VIENYBĖ OSKARO MILAŠIAUS SUPRATIMU – POETO POLITINĖS IŽVALGOS

ROSITA GARŠKAITĖ

Straipsnyje poeto, mistiko, diplomato Oskaro Milašiaus (1877–1939) palikimas nagrinėjamas iš politinių idėjų perspektyvos. Keliamas klausimas, kaip autorius supranta Europos vienybę, siekiama vienijimosi prielaidas išvesti iš publicistinių raštų politinėmis temomis bei metafizinių poemų „Ars Magna“ ir „Slėpiniai“. Milašiaus įžvalgos galimo Europos šalių susivienijimo klausimu analizuojamos to meto idėjiniame lauke, pabrėžiant bendrumus ir išryškinant Milašiaus savitumą. Svarstoma, ar ir koku laipsniu poeto, rašiusio apie Jungtines Europos Valstijas, idėjos galėtų būti priskiriamos kuriai nors tarpukariu egzistavusiai federalistų stovyklai – liberalams paneuropistams ar katalikams. Milašiaus Europos vienybės samprata analizuojama trimis aspektais – tikslo, būdo ir pagrindo. Daroma išvada, jog Milašius kritikuoja faktinę Europos būklę po Pirmojo pasaulinio karo ir kaip alternatyvą siūlo vienybę ir dvasiniu, ir politiniu požiūriu. Teigiama, kad poetas siekia atsakyti į savo epochos klausimus savitu būdu, pasitelkdamas ne tik geopolitinius, bet ir mitologinius bei mesianistinius argumentus.

Rosita Garškaitė – Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto lyginamosios politikos magistro programos absolventė (el. paštas: rosita.garskai-te@gmail.com).

© Rosita Garškaitė, 2014

Straipsnis įteiktas redakcijai 2014 m. balandžio 19 d.

Straipsnis pasirašytas spaudai 2014 m. birželio 25 d.

Ivadas

Laikantis prielaidos, jog „kažką įžiūrėti literatūriniame tekste nėra tas pats, kas įžiūrėti pavidalus debesyse ar ugnyje“¹, šiame straipsnyje tyrinėti pasirinkti Oskaro Milašiaus (1877–1939), vadinusio save lietuvių poetu, rašančiu prancūziškai, tekstai. Ši poetą mistiką, vizionierių ir politiką praktiką² filosofė Nerija Putinaitė yra įvardijusi vienu pirmųjų mąstytojų, kėlusių lietuviškumo bei europietiško santykio klausimą³. Lietuviškajai politinei minčiai svarbu tai, kad Milašius apmąsto pokario Europą, kuri jam regisi dekadentiška, nusiaubta absurdiško valdžios viešpatavimo bei materijos kulto. Kaip alternatyvą kritikuojamai Europos būklei poetas diplomatas iškelia Europos vienybės idėją. Straipsnyje užsibrėžiamas tikslas ją išvesti iš praktinio bei meninio patyrimo modusus reprezentuojančių šaltinių – politinių raštų⁴ bei metafizinių poemų⁵.

Apskritai vienybės idėja nėra savaimė suprantama, pavyzdžiui, kardinolas Ratzingeris, plėtodamas mintį, jog krikščionybė atrado iki tol nežinotą vienybės sampratą, yra rašęs šitaip: „Siektnas vienybės modelis nėra atomo nedalumas, vidujai nebedalių vienetų vienybė. Aukščiausia vienybės forma yra vienybė, kurianti meilę. Iš mei-

¹ Nussbaum Martha C., *Meilės pažinimas: filosofijos ir literatūros apybraižos*, Vilnius: Mintis, 2008, p. 26.

² 1919 metais jis pradėjo eiti diplomatinės pareigas Lietuvos atstovybėje Prancūzijoje, siekė, kad Tautų Sąjunga pripažintų Lietuvos statusą, dalyvavo derybose su Lenkija dėl Vilniaus grąžinimo Lietuvai.

³ Putinaitė Nerija, *Šiaurės Atėnų tremtiniai, arba Lietuviškosios tapatybės paieškos ir Europos vizijos XX a.*, Vilnius: Aidai, 2004, p. 68.

⁴ Rašant šį tekstą dar nebuvo pasirodžiusi O. Milašiaus knyga „Lituanistinė ir politinė publicistika“ (sud. Genovaitė Dručkutė, iš prancūzų kalbos vertė G. Dručkutė ir N. Klišenė), tad nagrinėtas tryliktnasis prancūziškas Milašiaus raštų tomas „Deux messianismes politiques“, Paris: A. Silvaire, 1990.

⁵ „Ars Magna“ (1924 m.) bei „Slėpiniai“ (1927 m.). Milašiaus kūrybos tyrinėtoja Anne Richter rašė, jog „Milašiaus politinės idėjos, kaip ir Platono, kyla iš jo metafizikos“ (Richter Anne, *Milosz*, Paris: Editions universitaires, 1965, p. 112), o ir pats autorius esė „Du politiniai mesianizmai“ sakosi pagrindinę teksto idėją remiančias prielaidas išdėstęs metafizinėse poemose („Du politiniai mesianizmai“, p. 68).

lės kylanti vienybė daugyje yra radikalesnė, tikresnė vienybė negu atomo.“⁶ Taigi kelių vienybė yra tikresnė už nepadalyto; ir ši citata tik parodo, kad vienybės idėja – ar mąstytime apie Švč. Trejybės slėpinį, ar apie asmenis, ar apie valstybes – nėra mechaniška. Dėl to reikia išsiaiškinti, kuo remdamasis ir ką konkrečiai siūlo Oskaras Milašius, rašydamas apie politinę vienybę. Reikia pasakyti, jog katalikiška pasaulėžiūra jam nebuvo svetima: viename iš tekstų užsimeinama, jog Bažnyčia galėtų būti politiškai suvienyto pasaulio dvasiniu pagrindu⁷.

Po Didžiojo karo, žlugus jėgos balansu pagrįstai aljansų sistemai, susikūrus naujoms valstybėms, nebuvo akivaizdu, kokia turėtų būti europinė tvarka, atsirado ne vienas bandymas brėžti naujus apgriuvusio Europos rūmo kontūrus. 1923 metais išleistas manifestas „Paneuropa“, pristatęs paneuropistų judėjimo idėją – suvienytą Europos valstybę. Prancūzų katalikų filosofų personalistų sąjūdis XX amžiaus ketvirtame dešimtmetyje taip pat svarstė federalistinę Europos tvarką. Nors ir nepriklausė nė vienas iš šių judėjimų ar sąjūdžių, Europos vienybės klausimą kėlė ir iš pirmo žvilgsnio gana federalistinį atsakymą į jį pateikė ir O. Milašius. Vis dėlto kykla klausimas, kiek ir kurių federalistų stovyklai jį būtų galima priskirti. Kita vertus, Milašiaus idėjų aptarimas to meto svarstymų apie Europos vienijimąsi kontekste naudingas ir dėl adekvatesnės paties autoriaus tekstų interpretacijos – bandant suprasti poetą, o ne filosofą, tyrėjui reikia nusistatyti savo vaizduotės ribas. Dėl šių priežasčių pirmoje straipsnio dalyje bus aptariamas Europos vienijimosi idėjų laukas, išskiriant Milašiaus palikimui analizuoti reikšmingus aspektus, antroje dalyje rekonstruojamas jo Europos vienybės supratimas.

Šiuo straipsniu siekiama prisidėti prie kitų Oskaro Milašiaus tyrinėtojų, teigusių, jog jo raštai – daugiau nei literatūra, pavyzdžiui,

⁶ Ratzinger Joseph, *Krikščionybės įvadas*, Vilnius: Katalikų pasaulio leidykla, 1991, p. 104.

⁷ Miłosz Oscar, „Du politiniai mesianizmai“, *Krantai* 4, 2012, p. 74.

Andrius Konickis savo knygos apie išskirtinę poeto meilės sampratą pabaigoje konstatuoja, jog „Milašiaus kūryba leidžiasi nagrinėjama filosofiniu požiūriu“⁸. Ir N. Putinaitė pažymi, kad dažniausiai Milašių regime kaip poetą, mistiką, o ne savitą mokslininką, politinį veikėją⁹. Net jei jo idėjos nebuvo nuoseklios, o tekstai nepasižymėjo deducine įrodinėjimų logika bei atitinkama terminija, ne vienas tyrinėtojas yra išskleidęs Milašiaus intelektualinį audinį, parodydamas idėjų originalumą bei galimybę jas analizuoti¹⁰. Vis dėlto Europos vienybės kaip tekstų Milašiaus objekto svarstymo iki šiol nebūta, nors tam apmąstyti poetas skyrė dėmesio.

1. Federalistinis Europos vienijimosi idėjų kontekstas

Kaip rašė idėjų istorikas Quentinas Skinneris, kiekvienas teiginys yra tam tikros intencijos įsikūnijimas: skiriamas konkrečiai problemai, jis įsitraukia į jau vykstančią polemiką, intelektualinį pokalbį¹¹. Nors savo tekstuose iš šioje dalyje aptariamus autorius Milašius tiesiogiai nereferavo ir neturima įrodymų, jog juos apskritai skaitė, svarstydamas Europos būklę bei galimą alternatyvą jis ne intencija, bet pačiu apmąstymų objektu įsitraukė į to meto intelektualinį pokalbį. Tiesa, su prancūzų federalistų idėjomis Milašius neabejotinai buvo susipažinęs – tai atskleidžia ši citata iš 1926 metų esė „Du politiniai mesinizmai“, kurią jo kūrybos tyrinėtojai įvardija kaip politinę programą: „Tautų Sąjungai nepavyko nei sutelkti aplink save visas pasaulio

⁸ Konickis Andrius, ... *vienintelėj iš begalybės vietų nuskirtoj: Oskaro Milašiaus filosofinės idėjos*, Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 1996, p. 198.

⁹ Putinaitė, p. 69.

¹⁰ A. Konickis ir E. Naujokaitienė nagrinėja savitą Milašiaus mąstymo apie meilę sistemą, ne vienas autorius (pavyzdžiui, A. Konickis, N. Putinaitė, B. Genzelis, J. Grinius) atkreipia dėmesį į pozityvistinio mokslo kritiką, Milašiaus eseiistikoje kuriamą Lietuvos įvaizdį nagrinėjo G. Dručkutė, B. Genzelis, N. Putinaitė aptarė lietuvių kilmės teoriją.

¹¹ Skinner Quentin, „Meaning and Understanding in the History of Ideas“, *History and Theory* 8 (1), 1969, p. 45.

valstybes į solidų tinklą, nei atvesti Europą į federacinę tvarką, kurią prieš kokius dešimtį metų rekomendavo prancūzų politinės minties žinovai.¹²

Tiesa, federalizmas nebuvo vienintelis atsakas į klausimą, kokios galėtų būti Europos vienijimosi trajektorijos po Pirmojo pasaulinio karo. Bandant struktūruoti meto, kai Milašius kūrė, idėjinį lauką, būtų galima išskirti tris pagrindines stovyklas, kurios ryškiausiai reprezentuoja skirtingas Europos vienybės sampratas. Tarpukariu siekis dominuoti buvo ne tik persmelkęs realius kai kurių valstybių veiksmus, bet reiškėsi ir idėjinio lygmeniu. Pirmoji grupė, kuri atskirai straipsnyje aptariama nebus, čia įvardijama „nacionalistais“, mat jie svarstė apie vienos tautos išskirtinumą, įteisinančiu jos dominavimą, besiremiantį Europos vienijimąsi¹³. O kitos dvi stovyklos pasisakė už lygiateisį tautų bendradarbiavimą federalizmo forma, tačiau skyrėsi savo ontologiniais pagrindais: vieni buvo katalikai, kiti – liberalūs paneuropistai.

1.1. Katalikų federalizmas

Judėjimą, pasivadinusį *1930 metų nekonformistų karta* (pranc. *Non-conformistes des années trente*), sudarė profesionalūs filosofai, priešinęsi ir liberaliam individualizmui, teigiančiam autarkišką, savipakankamą žmogų, ir marksistiniam kolektyvizmui, pajungiančiam žmogų bendruomenei. Tai buvo it trečias arba vidurio kelias, kurį geriausiai apibūdina vieno *nekonformistų* atstovo, Denis de Rougemonto, žodžiai: „<...> pasiskelbę antikapitalistais, kurie vis dėlto nepriėmė abstrakčios sovietų pranašautos kolektyvizacijos; antinacionalistai, tačiau, nepaisant to – patriotai; federalistai Europos politikos lygmeniu ir personalistai moraliniu lygmeniu.“¹⁴

¹² „Du politiniai mesianizmai“, p. 73.

¹³ Minėtini tokie vokiečių autoriai kaip Friedrichas Naumannas ar Maxas Scheleris.

¹⁴ De Rougemont Denis, *Politique de la Personne*, Paris: Je Sers, 1934, p. 240. Cituota iš Vayssière Bertrand, „Alexandre Marc: les idées personalistes au service de l’Euro-

Personalizmo filosofinė srovė, kaip bandymas atgaivinti katalikiškos¹⁵ minties plėtojimą ir prie jo prisidėti, būtent ir suklestėjo XX amžiaus ketvirtajame dešimtmetyje. Kaip nurodo pats terminas, autorių apmąstymų centre buvo asmuo, o tai reiškia „jo laisvę ir atsakomybę, autonomiškumą ir įsipareigojimą, buvimą savimi, tačiau tuo pat metu atsakingą sąsają su kitais žmonėmis“¹⁶. Personalistai reikalavo, kad ne žmogus būtų subordinuotas ekonomikai, politikai, o atvirkščiai – materialaus gyvenimo srityse svarbiausias turėtų būti asmuo, kuris yra ir dvasinis, ne tik kūniškas. Iš esmės jie būrėsi aplink du leidinius: 1933–1938 metais leistą „L'Ordre Nouveau“ (liet. „Naujoji tvarka“) ir nuo 1932-ųjų iki šiandienos einantį žurnalą „Esprit“ (liet. „Dvasia“)¹⁷.

Natūraliai kyla klausimas, kaip iš asmens pirmumą ginančios filosofinės srovės randasi federaciniais principais grindžiamas Europos tautų bendradarbiavimas. Siekiant glausto paaiškinimo, patogiausia nurodyti subsidiarumo principą, kurio ištakos – šv. Tomo Akviniečio raštuose. Šiandien Europos Sąjungos teisinėje bazėje jis dažnai nurodomas, tačiau jo centre yra skirtingo lygmens valdžios su joms priskiriamomis funkcijomis spręsti socioekonominės problemas – vietinė, regioninė, nacionalinė. O subsidiarumo principą suprantant autentiškai, svarbiausias yra asmuo bei autonomiškai asmenų susibūrimai, kuriems leidžiama spręsti kylančias problemas be valdžios įsikišimo tol, kol įmanoma, mat kitu atveju asmuo negali vystytis, įgyvendinti nei savo laisvės, nei atsakomybių. Dėl to natūralu, kad

pe“, *Milieux, réseaux et personnalités porteurs de projets d'unité européenne*, Cergy-Pontoise: France, 2001, <http://hal.archives-ouvertes.fr/docs/00/74/93/98/PDF/Alexandre_Marc.pdf>, 2014 05 30.

¹⁵ Reikia pripažinti, jog ne visi personalistai buvo katalikai, tačiau šis galbūt ir ne visai tikslus apibūdinimas bus taikomas paprastumo dėlei, mat čia aptariami autoriai save priskyrė katalikiškai tradicijai.

¹⁶ Kinsky Ferdinand, „Personalism and Federalism“, *Publius* 9 (4), 1979, p. 133.

¹⁷ Nors abiejų leidinių autoriai atstovavo tai pačiai pasaulėžiūrai, svarstė panašias idėjas, tarp jų būta ir reikšmingų niuansų, kuriuos aptaria profesorius Jean-Louis Loubet del Bayle, jo knygos citatomis toliau bus naudojamosi. Visgi šio darbo tikslas ir apimtis neleidžia atsižvelgti į vidinius *nekonformistų* skirtumus.

nekonformistai simpatizavo valdžią decentralizuojančiam federalizmui.

Tai reiškia ne tik galių padalijimą tarp federacinės ir šalių narių valdžių pagal efektyviausiai atliekamas funkcijas, bet ir tai, kad bendras junginys – federacija – toleruoja skirtingus savo narių politinius režimus, socioekonominės sistemas, vyraujančias pasaulėžiūras¹⁸. Pavyzdžiui, Jungtinių Europos Valstijų sukūrimas nereikštų, jog tam tikrų galių perdavimas federacinei valdžiai įpareigotų atskiras šalis keisti visuomenę pagal jos nustatomus standartus. Apie naująją tvarką – decentralizuotą valdžią, neužgniaujančią visuomenės pliuralumo bei grupių autonomiškumo – ketvirtojo dešimtmečio pirmoje pusėje nemažai rašė personalistai Alexandre'as Marcas bei René Dupuis. Ano meto Europoje jie regėjo dvi pabaisas – nacionalizmą ir internacionalinį pacifizmą. Viena vertus, Europa *nekonformistams* panėšėjo į nacionalizmą konglomeratą. Kita vertus, buvo teigiama, kad žmonės gyvena netikroje taikoje, nieko nemylėdami labiau už save pačius, o to praktinė išraiška – Tautų Sąjungos dvideidiškumas, nieko nereiškianti demokratiška, pacifistinė retorika.

Ir ieškota vidurio kelio tarp atomizuotos ir sukolektyvintos visuomenės, ir svarstymuose apie Europos būklę kritikuoti abu kraštutiniai. Nacionalizmą *nekonformistų* žurnaluose dažnai reprezentuodavo antivokiškai nusiteikęs Prancūzijos politikas, tarpukariu ėjęs ir ministro pirmininko, ir prezidento pareigas, – Raymondas Poincaré, internacionalizmą – prancūzų politikas, paneuropistas Aristide'as Briandas. Kritikuojami požiūriai būdavo priskiriami *poinkarizmui* arba *briandizmui*. Kaip rašė Marcas ir Dupuis 1932 metų straipsnyje, nei vienas, nei kitas nebuvo pajėgūs įvesti Europoje naują tvarką¹⁹. *Briandiškas* federalizmas jiems atrodė siekiantis „sugrupuoti bendruomenes į regionus, regionus į tėvynes, tėvynes į tautas“²⁰. Tėvy-

¹⁸ Kinsky, p. 151–153.

¹⁹ Marc A. et Dupuis R., *Esprit*, n° 2, novembre 1932, p. 317. Cituota iš del Bayle, p. 196.

²⁰ Marc A., *Ordre Nouveau*, n° 15, novembre 1934, p. 14. Cituota iš del Bayle, p. 377.

nės ar tautos suabsoliutinimas gali lengvai pajungti asmenis kolektyvui, nepaiso pliuralizmo, o autentiška federacija turėtų suvokti bendruomenes ir kitus darinius kaip duotą realybę, labiausiai atitinkančią žmogaus prigimtį, ir ne jas naikinti, įtraukdamas į suvienodinančią hierarchiją, o puoselėti ir saugoti jų skirtynes. Be to, toks paneuropizmas jiems atrodė užprogramuotas žlugti, nes laikosi vien tik ant ekonominių interesų bei teisinių sutarčių.

Federalistinė revoliucija, kaip ją įvardijo *nekonformistai*, galima, nes egzistuoja organiškai vieninga Europos civilizacija, iš krikščionybės paveldėtos vertybės, besiremiančios žmogaus asmens pirmumu, taip pat daugybė skirtingų socialinio ir kultūrinio gyvenimo židinių. R. Dupuis linkėjo europiečiams žengti link naujos federalistinės tvarkos, kurią įvedus išsiskleis „harmoningas pliuralizmas“, kuriam nuo XVI amžiaus trukdyta „klanų“ politika, smulkinusia Europą į uždarus politinius darinius. Išreiškiama nostalgija Viduramžių Europai, kai feodalizmas užtikrindavo organišką vienybę, tačiau nesugriaudavo vietinės kultūrinės įvairovės. Įdomu, kad „L’Ordre Nouveau“ autoriai svarstė ir ekonominį bendradarbiavimą tarp tautų sukūrus bendrą mainų zoną, kurią koordinuotų viršvalstybinis darinys²¹. Taip, pasak autorių, būtų galima sukurti europiečių solidarumą išvengiant ir scilės, ir charibdės – šalių autarkiškumo bei internacionalizmo. Bendradarbiavimas dėl pagrindinių poreikių patenkinimo galėtų garantuoti taiką. Vis dėlto tai tik antrinis aspektas, federacinės tvarkos apmąstymas kyla iš personalistų teiginių apie asmenį kaip tokį.

Katalikų federalistų stovyklą sudarė ne tik aptartasis judėjimas Prancūzijoje, prie jos būtų galima priskirti ir paskirus salyno intelektualus, kaip antai G. K. Chestertoną, Christopherį Dawsoną, Hilaire Bellocą. Jie daug aštriau (galbūt iš dalies dėl to, jog buvo ne filosofai, o istorikai, publicistai) artikuliuavo mintis apie krikščioniškąsias vertybes, sudarančias bendrą Europos civilizaciją. „Jei siekiame, kad civilizacija išliktų, būtina išsiugdyti bendrą europinę istorinę sąmonę,

²¹ del Bayle, p. 377–378.

organišką vienybės pajautą²², – rašė Ch. Dawsonas, pabrėždamas Katalikų Bažnyčios kaip užtikrinančios dvasinį susivienijimą svarbą. O kitas istorikas, H. Bellocas, tvirtino kur kas provokatyviau: „Bažnyčia yra Europa, Europa yra Bažnyčia.“²³ Pasak jo, Europos siela (skolinantis Ratzingerio apibūdinimą²⁴) nuo pat jos ištakų buvo ir yra Katalikų Bažnyčia, ir nesama kitos Europos esmės kaip katalikiškumas ar kitų europietišκών vertybių nei katalikiškos. Tačiau tai nereiškia, jog kitos civilizacijos ateityje negalintios tuo persiimti; įdomu, kad net ir po karo idėja, jog Europa galinti kažką duoti likusiam pasauliui, išliko gyvybinga. Bellocas europiečių išskirtinumą grindė būtent katalikybės išlaikytomis metafizinėmis prielaidomis, kad žmogus yra toks. „Asmens nemirtingumo doktrina yra svarbiausias europiečio ženklas, įgalinantis jį lyderiauti pasaulyje“²⁵, – rašė viename tekstų šis autorius.

1.2. Paneuropistų federalizmas

Nekonformistų svarstymai apie federalizmą buvo labiau teorinis nei praktinis projektas, Jungtinių Europos Valstijų idėją iš tiesų išpopuliarino ir praktikoje įgyvendinti siekė paneuropistų sąjūdis, kurio iniciatorius buvo austrų politikas Richardas Coudenhove-Kalergi. Atsakydamas Oswaldui Spengleriui, kurio 1918 metais išleista knyga iškalbingu pavadinimu „Vakarų saulėlydis“ buvo viena skaitomiausių tarpukariu, ir jo civilizacijos atoslūgio idėjai, jis teigė, jog Europos nuosmukis yra ne biologinis, o politinis. Nukaršusios ne visuomenės, o politinės sistemos, jos ir turi būti pakeistos. 1923 metais Coudenhove-Kalergi įkūrė Paneuropos sąjungą, netrukus keliose valstybė-

²² Dawson Christopher, *The Making of Europe: An Introduction to the History of European Unity*, New York: The Macmillan Company, 1932, p. xxiii.

²³ Belloc Hilaire, *Europe and the Faith*, New York: The Paulist Press, 1920, p. ix.

²⁴ Ratzinger Joseph, „Europos siela“, *Bažnyčios žinios*, Nr. 9, 2005, <<http://www.lcn.lt/bzinius/bz0509/509str1.html>>, 2014 05 30.

²⁵ Belloc, p. 116.

se susikūrė jos vietiniai skyriai ir buvo dedamos didelės pastangos palenkti į savo pusę politikos bei viešosios nuomonės formuotojus. Jam pavyko laimėti tvirtą dviejų Prancūzijos politikų palaikymą – Aristide'o Briando (premjeras kelias kadencijas, užsienio reikalų ministras), kuriam paskyrė savo knygą „Jungtinės Europos Valstijos“ ir vadino didžiuoju europiečiu, ir Édouardo Herrioto (tris kadencijas ėjusio ministro pirmininko pareigas po Briando).

Europą Coudenhove-Kalergi traktavo šalimi, susiskaldžiusia į 34 valstybes, o jos bendra tautinė sąmonė jau egzistuojanti, belieka politiškai susivienyti²⁶. Sukūrus federacinę tvarką tautos klestėtų, o dabartinę jų gerovę griaua du pagrindiniai dalykai: ginklavimosi varžybos ir ūkio susiskaldymas. Taip pat jis kvietė kurti bendrą rinką, teigdamas, jog tai reiškia ne tik konkurenciją su kitais pasaulio regionais, bet ir skurdą, dėl kurio daugelyje šalių žmonės nepatenkinti ir tai gali atvesti prie bolševikinės revoliucijos, įveikimą. Paties Coudenhove-Kalergi žodžiais: „Susiskaldžiusi šiandieninė Europa rieda į tris katastrofas: į nuodingųjų dujų karą, į visuotinį skurdą, į bolševikinę revoliuciją.“²⁷

Rusijos atžvilgiu autorius kritiškas, nes bolševikai negerbia demokratijos. Naujos valstybės – Lietuva, Latvija, Estija – turėtų žymėti rytinę Paneuropos ribą. Tačiau jei kada nors demokratija Rusijoje laimėtų ir šalis grįžtų prie Petro Didžiojo linijos, Coudenhove-Kalergi nuomone, Rusija galėtų prisijungti prie Paneuropos, mat ji pasitraukė iš Europos tautų bendruomenės, kai ten laimėjo bolševizmas²⁸. Šis, pasak jo, siekia sunaikinti tradicinę Europos kultūrą, kurią geriausiai galima apibrėžti šia citata: „Europa buvo ir yra vienos kultūros bendruomenė. <...> gimusi iš graikų dvasios ir romėnų imperijos, atgimusi krikščionybėje ir riteriškume.“²⁹ Bolševizmas tai

²⁶ von Coudenhove-Kalergi Richard Nicolaus, *Jungtinės Europos Valstybės*, Kaunas: ABC informacinės ir organizacinės literatūros leidykla, 1939, p. 6–7.

²⁷ Ibid., p. 17.

²⁸ Ibid., p. 62.

²⁹ Ibid., p. 89.

griauna ateizmu, kolektyvizmu, materializmu, makiavelizmu, lygybe vietoj laisvės. Coudenhove-Kalergi apibendrina, kad bolševizmas yra antieuropietiškas. Taip pat ir Herriotas teigia, kad Rusija galėtų įsijungti į Europos federaciją, jei ne bolševizmas³⁰. Tačiau kas tas europietiškas, nuo to nepasidaro aiškiau, ypač dėl to, jog Coudenhove-Kalergi linksta ir Turkiją laikyti Europa. Pasak jo, Atatiurko reformos – europinės³¹.

Galima apibendrinti, kad nors ir vertinamas krikščioniškas Europos istorinis pagrindas, svarbiausiomis laikomos liberalios laisvių bei teisių vertybės, jomis besivadovaujančios šalys laikomos europietiškomis. Apskritai Coudenhove-Kalergi ir Herrioto tekstuose labai ryškus teisių akcentavimas. Pasak pastarojo, visos tautos, ir mažos, ir didelės, turi vienodas teises, negali būti jokios hegemonijos. Teises, kurias didžiosios šalys gali pačios apginti, mažosioms reikia užtikrinti, o Coudenhove-Kalergi akivaizdžiai nurodo, kas svarbu šalių narių vidaus tvarkoje, teigdamas, jog Paneuropoje nepageidaujamos valstybės, kurios „nepripažįsta žmogaus teisių, kurių vadai stovi aukščiau įstatymų ar konstitucijų“³².

Kitas dalykas – ekonominė logika, kurią politikas praktikas Herriotas teigia atvirai, sakydamas, kad nuo Vakarų krikščionijos pabaištos visos pastangos išrasti idėją ar galią, suvienijančią Vakarų pasaulį, buvo tuščios. Siekdamas atsakyti į kontrargumentą Europos federacijai – kad šalių kultūros per daug skirtingos – jis tai pripažįsta, neapeliuoja į krikščioniškąją civilizaciją ar utopinį bendros kultūros sukūrimą, didžiausia paskata vienytis jam – ekonominiai reikalai³³. Būtų galima išskirti ir trečią pragmatinį dalyką, dėl ko reikia vienytis – geopolitinę grėsmę. Kaip apibendrina Coudenhove-Kalergi, Europos laukia trys keliai: socialinė revoliucija ir inkorporavimas į

³⁰ Herriot Édouard, „Pan-Europa?“, *Foreign Affairs*, 1930, p. 245.

³¹ Coudenhove-Kalergi, p. 67.

³² *Ibid.*, p. 23.

³³ Herriot.

Sovietų Sąjungą, Trečiojo Reicho hegemonija arba laisvų ir lygiateisių valstybių federacija³⁴.

Permažstant *paneuropistų* idėjas dėl Europos vienijimosi, iškyla dar vienas – tautinių valstybių suvereniteto – klausimas. Pavyzdžiui, 1930 metų Briando memorandume pagrindiniu tikslu numatytas politinis *rapprochement* kaip bendros europinės rinkos sukūrimo sąlyga. Tačiau tai nereiškia, kad suartėjimas nulemtų kurio nors laipsnio suvereniteto naikinimą. Briandas siekė susitarimo, sąjungos, o ne vienybės, kad nebūtų pažeistas šalių suverenitetas³⁵. „Federacinė sąjunga, kurios siekia Europos vyriausybės, jokiū būdu ir jokia prasme nepaveiktų valstybių suverenitetų. Supratimas tarp Europos tautų turi būti įsteigtas absoliutaus šalių suvereniteto ir visiškos politinės nepriklausomybės pagrindu.“³⁶ Jo vizijoje nebūta jokio viršvalstybinio autoriteto, galima sakyti, kad galvota net apie konfederaciją, o ne federaciją.

O štai Coudenhove-Kalergi atveju valstybių suvereniteto klausimas yra miglotesnis. Viena vertus, tautinės valstybės, pasak jo, buvo tik evoliucijos tarpsnis, kuris baigiasi, ateina „kontinentų ir didžiųjų sričių valanda“³⁷. Jis pabrėžia politinės valios svarbą kuriant beprecedentį darinį: „Tik nereikia lūkuriuoti to meto, kada Europos tautos viena antrą supras ir pamils, – tuojau reikia pradėti kurti Europos bendruomenę.“³⁸ Vis dėlto negalima būtų teigti, kad šis politikas pasiryžęs ištrinti ribas tarp nacionalinių valstybių, kai kuriose teksto vietose jo kalbėjimas primena *nekonformistus* tuo, kad bandoma ieškoti vidurio kelio tarp „tautinio pasipūtimo“ ir „tautinių tradicijų naikinimo“.

³⁴ Coudenhove-Kalergi, p. 93.

³⁵ Ernst B. Haas, „The United States of Europe“, *Political Science Quarterly* 63 (4), 1948, p. 548.

³⁶ Cituota iš Herve Alphand, „The ‘European Policy’ of France“, *International Affairs* 29 (2), 1953, p. 141.

³⁷ Coudenhove-Kalergi, p. 25.

³⁸ Ibid., p. 31.

Šioje vietoje verta pacituoti kitą autorių, kuris visiškai atvirai deklaravo, kad tautinės valstybės forma yra atgyvenusi. Paneuropistinių idėjų šalininkas buvo ir ispanų filosofas José Ortega y Gassetas, teigęs, kad šiuolaikinė valstybė yra pagrindinis pavojus, gresiantis Europai, todėl, kad ji yra galinga mašina, dėl savo išteklių gausos veikianti nepaprastai efektyviai. Visas žmogaus gyvenimas pajungiamas valstybei, ji visur kišasi ir naikina iš visuomenės kylančias iniciatyvas³⁹. Gassetas troško kuo labiau apribotos nacionalinės valstybės ir manė, kad išeitis – Jungtinių Europos Valstijų sukūrimas.

Kritikuodamas O. Spenglerio idėjas apie Europos nuosmukį, ispanų filosofas ginčijasi, kad tai ne Vakarų saulėlydis, o paprasčiausias tautų smukimas, po kurio ateisias kitas – federacinis – etapas. „Europa primena didžiulį paukštį, kuris narve negali ištiesti sparnų, neatsitrenkdamas į geležinius virbus“⁴⁰, – vaizdingai rašo jis. Europinė dekadanso patirtis paaiškinama tuo, jog žmogaus galimybės didėja, o politinės struktūros nesikeičia ir lieka per ankštos. Teigiama, kad „[t]ik nuosprendis iš visų tautų sukurti vieną supernaciją galėtų atgavinti Europos žemyną“⁴¹. Tai gana skirtinga nuo kitų *paneuropistų* ir rodo, kad vienijimasis kelia pavojų suniveliuoti besivienijančiuosius.

2. Milašius „lengvi politiniai pasvarstymai“ Europos klausimu

XX amžiaus pradžioje susidariusią situaciją Milašius vadina materijos kultu, anot jo, režimai yra plutokratiški, besiremiantys egoizmu ir dvasinės vertės neigimu⁴². Tačiau, nors ir nemenkas raidžių kiekis paskirtas išgyvenamai krizei, dekadansui apmąstyti, Milašius išvalgos nėra vien tik apgailestavimo pobūdžio: aprašęs faktinę būklę jis

³⁹ José Ortega y Gasset, *Masių sukilimas*, Vilnius: Mintis, 1993, p. 138–139.

⁴⁰ *Ibid.*, p. 168.

⁴¹ *Ibid.*, p. 212.

⁴² Miłosz Oscar, *Deux messianismes politiques*, Paris: A. Silvaire, 1990, p. 18.

siūlo, kaip ją pakeisti. Paskelbiama naujos eros pradžia. Viena iš publicistinių esė vadinasi „Au seuil d'un monde nouveau“ (liet. „Ant naujojo pasaulio slenkščio“), o ir metafizinėje poemoje „Slėpiniai“ mintis nuosekliai kreipiamą į ateitį: „Ateitis priklauso Europai ir Naujajam Pasauliui.“⁴³ Tai leidžia išteisinti jį iš įvardijimo pesimistu ir kelia susidomėjimą, kokie sprendimai siūlomi. Pats Milašius savo idėjas apie sociopolitinę tikrovę buvo įvardijęs kaip „lengvus politinius pasvarstymus“⁴⁴.

2.1. *Europos būklė*

Nors ekonominė situacija po Didžiojo karo buvo prasta, smuko demografiniai rodikliai, prarasta geopolitinė pusiausvyra, Milašius savo metafizinėse poemose byloja, jog už sociopolitinį pakrikimą daug didesnis yra moralinis⁴⁵. Pasak poeto, žmonijos sąmonė, palyginti su prieškariu, yra pakitusi. Ta pati mintis ataidi ir iš publicistinių raštų: likę tik Europos aukštosios kultūros griuvėsiai, primenantys praeitį, išgyvenamas dekadansas, moralinė krizė⁴⁶. Viena vertus, negailima kritikos valstybėms agresorėms, kokiomis jis laiko Vokietiją dėl Pirmojo pasaulinio karo patirties, Rusiją dėl imperializmo, Lenkiją dėl Vilniaus krašto okupavimo, vadindamas jų vykdomą užsienio politiką absurdišku valdžios viešpatavimu. Taip pat peikiamos joms nuolaidžiaujančios Vakarų vyriausybės: „Vargas tam, kuris dėl politinių išskaičiavimų išniekina amžinuosius principus.“⁴⁷ Ir vienus, ir kitus režimus Milašius vadina plutokratiniais: imperialistiniais dėl to gviešiasi svetimų teritorijų, o Vakarai nuolaidžiauja, siekdami ekonominės naudos. Politiniuose raštuose ne kartą pabrėžiama, kad

⁴³ Milašius Oskaras, *Ars Magna. Slėpiniai*, Vilnius: Aidai, 2002, p. 147.

⁴⁴ „Du politiniai mesianizmai“, p. 72.

⁴⁵ *Ars Magna*, p. 78.

⁴⁶ *Deux messianismes politiques*, p. 17.

⁴⁷ *Ibid.*, p. 17.

Antantės šalims reikia pergalvoti savo politiką Rusijos atžvilgiu ir nedaryti kompromisų dėl ekonomikos, pasak jo, Rusijos linai ir javai, Kaukazo nafta nėra principiniai politiniai faktoriai⁴⁸. Rusija apskritai priešpriešinama civilizuotai, krikščioniškai Europai, vadinama azi-jietiška, barbariška. Tai visiškai kitokia nei jau aptartų *paneuropistų*, išskėlusių ekonominį aspektą kaip vieną esminių Europos vienybės tikslų, argumentacija.

Kita vertus, dėl tarpukarinės situacijos, Milašiaus teigimu, kalta vyraujanti metafizika. Jo įžvalgos neapsiriboja vien savanaudišku- mo kritika. Esama dviejų esminių *Turba* amžiaus elementų – skepticizmo (dar vadinamas neigimo dvasia) bei materializmo. Pirmasis turėtų reikšti, kad žmonės yra praradę ryšį su Absoliutu: Milašius rašo apie tikėjimo ugnį, „gyvą teigimo karštį“, kuri nugalėjo „menkos smalsavimo spekuliacijos“, neigimo dvasia⁴⁹. Naudojant švedų mistiko Emanuelio Swedenborgo *atminties saulės* įvaizdį, teigiama, jog žmogus yra pamiršęs pirmą pradžią vienovę su Dievu, vyraujanti dvasinės užmaršties naktis⁵⁰. Antrasis elementas – materializmas, iš kurio kyla „barbariškas apetitas“, skatinantis nuolatinę industrializ- mo plėtrą. Milašius tai įvardija kaip egoizmą, mechanizmą, šiurkščią ir šventvagišką žmogišką puikybę, išradimus (nekonkretinama, kuriuos) vadina demoniškais. Žmonėms, kurie ir vertina apčiuopiamus, medžiaginius dalykus, ir neįveikia savo instinktų, užvaldytiems pinigų aistros, pasak Milašiaus, reikia griežtos moralinės drausmės. Moralė jam yra Europos egzistavimo sąlyga, be jos einama susinai- kinimo link.

Skaitant susidaro įspūdis, lyg Milašius ilgėtuosi kažkokios anks- čiau buvusios moralios politikos, greičiausiai viduramžiškos monar- chijos ar kokios įsivaizduojamos santvarkos, kur valdo dvasinis elita- tas, – ilgesio objektas nėra aiškus. Galima tik spėlioti, ar jam impona- vo Platono filosofų valstybės idėja, o gal šiandien menkiausiai žinoma

⁴⁸ Ibid., p. 152–153.

⁴⁹ *Ars Magna*, p. 84.

⁵⁰ Ibid., p. 19.

sinarchija. Pastarąją mintį iškelia Milašiaus kūrybos tyrinėtoja Anne Richter⁵¹. Tai XIX amžiaus prancūzų okultisto Alexandre'o Saint-Yveso tobulo politinio valdymo supratimas, sukurtas reaguojant į anarchistinius to meto judėjimus. Pagrindinė mintis ta, kad sinarchijos įstatymas yra dieviškas, ir žmonija, siekdama harmonijos, klestėjimo, taikos, turėtų gyventi pagal jį, t. y. valdytų keli sinarchai – visatos paslaptis žinantys išskirtiniai asmenys. Europiečiai esą labai nutolę nuo dieviškosios socialinės tvarkos, politinės institucijos veikia neišmintingai, engia valdomuosius⁵².

Taip pat jaučiamas Milašiaus prielankumas aristokratinėi visuomenės sanklodai⁵³, kurį artikuliuoti geriausiai pavyko jau minėtam ispanų filosofui Ortegai y Gassetui. Panašus neaiškaus ilgesio bei prielankumo įspūdis neapleidžia ir skaitant Milašiaus kalbėjimą apie žmogų, kuris suprantamas kaip pamiršęs savo dvasinį pasaulį, sapnuojąs materialistinį sapną. Natūralu, jog ir Europos pakilimas iš aprašytos būklės įmanomas tik per tam tikrą dvasinį atsinaujinimą. Taigi politiniai režimai yra tokie, kokia yra visuomenė, nekalbama apie valdžios iniciatyvą keisti susidariusią padėtį konkrečiomis politinėmis priemonėmis, kaip siekė Coudenhove-Kalergi, pabrėždamas politinės valios svarbą. Europos žmonės turį morališkai atsinaujinti – tai klasikinis požiūris, kurio prielaida, prisimenant Platoną, ta, kad visuomenės santvarka priklauso nuo joje vyraujančios sielos tipo⁵⁴.

2.2. Vienybės tikslas

1914 metai žymėjo moralinės Europos evoliucijos pabaigą – nuo tada Europa tik teatras, tam tikra veiksmo vieta⁵⁵, rašo Milašius. Na-

⁵¹ Richter, p. 121.

⁵² Kuisel Richard F., „The Legend of the Vichy Synarchy“, *French Historical Studies* 6 (3), 1970, p. 378.

⁵³ „<...> demokratija, tegul ir monarchinė bei teokratinė, visada turi ko pasimokyti iš žmonių, kurie žino savo kilmę ir gerbia savo tradicijas“, *Slėpiniai*, p. 148.

⁵⁴ Platonas, *Valstybė*, Vilnius: Pradai, 2000, p. 169–209.

⁵⁵ *Deux messianismes politiques*, p. 185.

tūraliai kyla klausimas, ką reiškia toji moralinė evoliucija. Vienas būdas paaiškinti – žvelgti į evoliucinę dvasią, kaip rašo pats poetas, per priešpriešą su revoliucine dvasia. Ryškiausiai tai atsiskleidžia 1919 metų tekste „Les deux guerres et les deux esprits“ (liet. „Du karai ir dvi dvasios“), kuriame kritikuojami bolševikų revoliuciniai tikslai. Anot Milašiaus, daugelyje šalių žmonės nepatenkinti, bruzda ir tikėtinos revoliucijos, tačiau jos nebūtų vien tik pralaimėjimo kare ir ekonominių nepriteklių padarinys, o kiltų iš reikalo atgaivinti visuomenės moralę. Revoliuciniai krūptelėjimai, pasak Milašiaus, turėtų būti pakeisti socialine evoliucija, sąmoninga savo tikslų atžvilgiu, tai turėtų reikšti palaipsnį plutokratijos ardymą⁵⁶. Išsekus dabartinei plutokratijai, pasak jo, visose srityse prasidės kova tarp dviejų dvasių – evoliucinės ir revoliucinės. Dvasinė ir politinė ateitis, pasaulio susivienijimas, aukštoji kultūra priklauso nuo išmintingos proletariato evoliucijos, o ne revoliucijos.

Apskritai Milašius kritikuoja marksistinę požiūrį, kad kapitalistai išnaudoja mases, pasak jo, esama ne saujelės kapitalistų ir gausaus proletariato, o dviejų nedidelių grupių ir tarp turtingųjų, ir tarp turto neturinčiųjų. Jos naudoja žmones kaip įrankį, visiškai nesirūpina jų socioekonominės padėties gerinimu. Gėda toms santvarkoms, rašo Milašius, kuriose minėtų grupių tuštybė tampa interesų susidūrimu, ir kaip pavyzdį pateikia 1904–1906 metų įvykius Rusijoje. Marksizmą Milašius išmintingai vadina kvazireligine doktrina. Jos šaltinis yra tikėjimas ir ji sukelia pavojingą entuziazmą, kuriam, pasak Milašiaus, jo epocha nėra pajėgi pasipriešinti, ji dvasiškai per silpna.

Revoliuciniai, komunistų pakurstyti siekiai smerkiami ir rašinyje „L’Affaire de Kovno“ (liet. „Kauno afera“) apie karininkų įgulos maištą Kaune 1920 metų vasario pabaigoje. Tekste apie Vilnių „L’écueil de Vilna“ (liet. „Vilniaus rifas“) rašoma, jog Vakarami turėtų burti antibolševikines jėgas, norėdami išsaugoti taiką. Pasak Milašiaus, Europos dvasia kenčia labiau nei kūnas ir didžioji kova vyks

⁵⁶ Ibid., p. 35–44.

„socialinių doktrinų Armagedone“⁵⁷. Visgi kovos ne kapitalizmas ir komunizmas, kaip būtų galima įsivaizduoti ir kaip buvo įsitikinę nemažai to meto intelektualų, o evoliucinės šalys prieš revoliucines šalis. Nupasakotas Milašiaus mintijimas suponuoja kone hėgelišką nuostatą, kad istorija nėra atsitiktinumų kratinys, o juda į tikslą, šiuo atveju – Europos vienybę. Taigi evoliucija yra natūralus jos siekimas, o revoliucija – dirbtinis pertrūkis.

Tad Europos vienybė kaip išsigelbėjimas iš tuometinės būklės Milašiaus grindžiama ne pragmatiniais argumentais, kaip tai darė jo amžininkai *paneuropistai*, pabrėžę bendros gynybos bei ekonomikos svarbą. Poetas teigia, kad į vienybę judama natūraliai, tai savaimė būdinga socialinei tvarkai, jei tik sąmoningai nekliudoma, kaip bolševikų atveju. Tokią interpretaciją galima pagrįsti ir metafiziniais poeto kūriniais. Vienybė, pasak jo, yra žmogui būdinga būklė. Svarstydamas apie pasaulio kilmę, bandydamas užčiuopti jo *arche* – pirminę priežastį, Milašius sukuria vienybės mitą. Kaip pats rašo, nors ir nesusipažinęs su Alberto Einsteino reliatyvumo teorija, jis metafiziniais apmąstymais priėjęs prie tokių pat išvadų. Poetas teigia erdvės, laiko bei materijos vienovę judėjime⁵⁸. Tas judėjimas apima viską visatoje: pavyzdžiui, žmogaus gyvenimas yra kraujo judėjimas, mintis yra proto judėjimas. Materialistinė pasaulio samprata to neleidžia apsvarstyti, apskritai iki Einsteino žmonės buvo suardę ir erdvės-laiko-materijos-judėjimo ryšį. Į savąjį mitą Milašius įpina ir bibliinių simbolių: Adomo nuodėmė, kalbų sumaišymas, griuvus Babelio bokštui, žydų vergovė Babilone bei Egipte esą minėto ardymo simboliai⁵⁹.

Vieną pagrindinių filosofinių užduočių manome esant atsakymą į klausimą, *kas* yra žmogus, o Milašius svarbiausiąjį klausimą užduoda šitaip: *kur* yra žmogus? Pasak jo, egzistuoja pirmykštė būtinybė įkurdinti visus daiktus⁶⁰. Nors ir gali pasirodyti, kad erdvės klausim-

⁵⁷ Ibid., p. 154.

⁵⁸ *Ars Magna*, p. 26.

⁵⁹ Ibid., p. 34–38.

⁶⁰ Ibid., p. 11.

mas Milašiu esminis, iš tiesų jis nori parodyti, jog negalima galvoti apie laiką bei erdvę atsietai, tarp jų – neišardoma vienybė. Iš minėto atsiejimo kyla žmogiškoji kančia, epizodai iš Biblijos būtent tai ir byloja. Įtikina Jacques'o Buge'o interpretacija, jog erdvės klausimas čia svarbus ta prasme, kad Adomas Milašiaus suprantamas kaip dėl gimtosios nuodėmės atsiskyręs nuo Dievo, su kuriuo iki tol buvo susivienijęs. „Vietoj aš esu Tame, kuris yra, sakoma tiesiog aš esu.“⁶¹

Norint atsakyti į svarbiausią klausimą, įvykdyti pagrindinę įkurdinimo užduotį, reikia *tikro* mokslo, kuris Milašiu yra filosofijos-meno-mokslo vienovė. Pasak jo, pozityvistinis mokslas negali atsakyti į svarbiausius žmogui kylančius klausimus. Aptarus šias išvalgas, galima lengviau suprasti, kodėl vienijimasis yra viena pagrindinių Milašiaus publicistikos temų: vienybė su Absoliutu asmeniui yra būdinga, tačiau prarasta, ir ją galima pasiekti, remiantis visapusišku pasaulio pažinimu. To apraiška socialinėje tikrovėje – tautų vienijimasis, link kurio natūraliai judama evoliuciniu būdu. Pasak Milašiaus, dvasinis susivienijimas – socialinio susivienijimo *sine qua non* sąlyga⁶². Išsiaiškinus, kodėl politinė vienybė yra reikalinga, galima pereiti prie metodo klausimo – kaip ji pasiekama.

2.3. Vienybės būdas

Nietzsche's antžmogio idėja buvo suvalstybinta, manyta, jog dominuoti turi viena valstybė ar tauta, pamirštas žmonijos, susivienijusios bendradarbiavime ir broliškume, vaizdinys⁶³, rašo Milašius straipsnyje „La vraie question de Vilna“ (liet. „Tikrasis Vilniaus klausimas“). Tam prieštaraudamas jis imasi svarstyti tautų išskirtinumo klausimą. Pavyzdžiui, 1918 metų tekste apie Lietuvos ir Latvijos susijungimą Milašius remiasi dviejų tipų argumentais. Viena vertus,

⁶¹ Buge Jacques, *Milosz en quete du divin*, Paris: Libr. Nizet, 1963, p. 63.

⁶² *Slėpiniai*, p. 125.

⁶³ *Deux messianismes politiques*, p. 173–175.

skatina Vakarų šalis remti naujai nepriklausomybę paskelbusias Baltijos valstybes, nes tai naudinga geopolitiniu požiūriu – jų susijungimas būtų ir barjeras tarp Lenkijos bei Rusijos, ir buferis tarp Rusijos bei Vokietijos, sumažinantis šių šalių konflikto tikimybę⁶⁴. Kita vertus, kuriamas mitas apie šių tautų išskirtinumą. Anot jo, abi tautos turi tūkstantmetę istoriją, garbingą kalbą, kilusią iš sanskrito, jų rasė privileijuota, išrinktoji – baltams priskiriamas arijiškumo požymis. Štai sakiny, puikiai iliustruojantis mitologiškumą, kuriuo grindžiama šių tautų susivienijimo idėja: „Lietuva ir Latvija, baltosios [šių spalvą Milašius traktuoja kaip šventumo – R. G.] karalystės, <...> nepaveiktos visuotinio plutokratiško barbariško dekadanso, netikro mokslo stambeldystės, apsvaigimo nuo savo pačių kraujo...“⁶⁵ Šios tautos vadinamos krikščioniškomis su antikine brahmaniška dvasia, jos – šventųjų rasės tradicijos saugotojos. Indoeuropietiškos dvasios „motinoms“ – Latvijai ir Lietuvai – susijungus, naujo darinio širdyje atsидurtų intelektualinis elitas, hierarchinė demokratija, federalinis laisvės, brolybės, teisingumo režimas⁶⁶.

Nieko nuostabaus, kad daugiausia dėmesio iš trijų Baltijos tautų Milašius skyrė Lietuvai. Ji pristatoma kaip visų tautų pramotė: „Lietuva yra daugiau nei tėvynė, tai idėja, vienas iš kaitrių žmogiškosios evoliucijos židinių“⁶⁷, – sakė Milašius prancūzams 1919 metais Geografijos draugijos salėje. Iškeliami Lietuvos reikšmė Europai ir kalbiniu požiūriu (visos Europos kalbos kilusios iš šventos brahmanų kalbos sanskrito), ir lietuvių kilmės asmenybių atžvilgiu (Lietuva davusi Europai filosofus Kantą ir Towianskį, poetus Mickiewiczų ir Norwidą etc.). Prasidėjus naujai erai, senosios Europos tautos galinčios pakilti iš griuvusių, morališkai atsinaujinti būtent Lietuvos padedamos, kuri Milašiaus mitologizuojama: dėl arijiškos praeities

⁶⁴ Ibid., p. 24.

⁶⁵ Ibid., p. 16.

⁶⁶ Ibid., p. 18.

⁶⁷ Ibid., p. 28.

bei patirtų kančių yra išlaikiusi aukštąją kultūrą ir išliko nepaveikta dekadentiškos europinės dvasios⁶⁸.

Gali pasirodyti, jog Milašius šioje vietoje yra nenuoseklus, nes tuo pačiu metu ir kritikuoja tautinį išskirtinumą, ir pabrėžia lietuvių bei latvių savitumą. Tačiau šis įspūdis būtų klaidingas ir kiltų dėl neadekvataus to laiko dvasios traktavimo: tarpukariu tai buvo tiesiog vyraujantis supratimas, taip, kaip šiandien manoma, jog visos tautos lygiateisės ir dažnu atveju niekuo neypatingos. Tokia Milašiaus svarstymų interpretacija leistų jį priskirti katalikų federalistų stovyklai, mat, tautoms vienijantis, jų savitumas turėtų būti išsaugotas. Net apeliuodamas į lietuvių tautos aukštą sąmoningumo lygį, jai būdingą moralinę misiją – t. y. tam tikrą mesianizmą, Milašius pažymi, jog jis nėra pakankamas, kad vienas galėtų „išlaikyti viltį šio pasaulio tautų dvasioje“⁶⁹. Galima pritarti Lietuvos vaidmenį Europoje nagrinėjusios N. Putinaitės teiginiui, jog poetas nesiekė parodyti lietuvių pranašumo prieš kitas tautas, o tiesiog rūpinosi Europos likimu⁷⁰. Nepritardamas nė vienos tautos dominavimui kitų atžvilgiu, tokius bandymus Milašius įvardija bloguoju mesianizmu.

Mesianizmas kaip tam tikra ideologija, pasak kurios, išrinktasis asmuo ar grupė vykdo tautos, žmonijos išgelbėjimo planą, sukles-tėjo XIX amžiaus pirmoje pusėje lenkų, gyvenusių išeivijoje Prancūzijoje, rateliuose (pagrindiniai vardai būtų Andrzejus Towianskis, Adamas Mickiewiczus, Cyprianas Norvidas etc.)⁷¹. Anot lenkų filosofijos istoriko Andrzejaus Walickio, šios pažiūrų sistemos šerdyje – religinė sąmonė, kurią apibūdina milenarizmas: žmonija kaip tokia, o ne atskiri individai bus išganyta dar šioje žemėje atėjusio antro mesijo – tarpininko tarp Dievo ir žmonių⁷².

⁶⁸ *Deux messianismes politiques*, p. 27–29.

⁶⁹ *Ibid.*, p. 100.

⁷⁰ Putinaitė, p. 81.

⁷¹ Berenis Vytautas, „Mesianizmas Lietuvos kultūros istorijoje“, *Metai* 5, 2011.

⁷² Andrzej Walicki, *Russia, Poland, and Universal Regeneration: Studies on Russian and Polish thought of the Romantic Epoch*, London: University of Notre Dame Press, 1991, p. 148–149.

Nors tarp Milašiaus ir lenkų romantikų mesianistų esama bendrumų (entuziastingai dėl mokslo nusiteikusios visuomenės kritika, pranašo pozicija, stipri orientacija į ateitį, politikos kaip moralių tikslų siekiančios veiklos supratimas etc.), pastarųjų idėjas jis traktavo kaip blogąjį mesianizmą. Pasak jo, Lenkija nėra tautų Kristus, kaip įsivaizduoja Towianskis ar Mickiewiczzius, galinti nušluoti politinės ir socialinės neteisybės likučius⁷³. Milašiaus teigimu, šių laikų dvasia priešinasi vienos valstybės dominavimui ir realybėje matyti to apraiškos – kuriant įvairias šalių sąjungas, kaip antai Antantė, Mažoji Antantė, Tautų Sąjunga – siekiama vienybės⁷⁴. Iš to, kas buvo aptarta, jau galima suprasti, kad Milašius Europos vienijimąsi faktiškai įsivaizdavo kaip federalizmą. Tokia tvarka ne kartą minima ir publicistiniuose, ir metafiziniuose raštuose. Milašius rašo: „Jau kuris laikas blaivesni politikai neabejoja, jog palyginti greitai bus įkurta Europos valdžia, grindžiama principais, kuriais vadovaujantis buvo sukurta didžioji amerikiečių federacija.“⁷⁵ Vis dėlto autorius nesiima eksplicitiškai aiškinti, kuo federalistinė tvarka pranašesnė už kitas, kaip aptarti prancūzų *nekonformistai* ar *paneuropistai*. Tačiau tai galima svarstyti, nagrinėjant Milašiaus esė apie Baltijos šalių federaciją bei įžvalgas poemoje „Slėpiniai“.

1919 metų rašinyje Lietuvos ir Latvijos sąjungą papildė Estija. Pasak Milašiaus, visų trijų šalių nepriklausomybės siekį apibūdina labai panaši intelektualinė, politinė ir ekonominė tvarka, be to, jų vienodi santykiai su Rusija ir Vokietija⁷⁶. Pastaroji sieks kolonizuoti Rusiją, todėl, norint pasipriešinti tokiems siekiams, trims Baltijos valstybėms reikia susivienyti. Nors teoriškai tvirtas barjeras tarp Rusijos ir Vokietijos galėtų būti ir lietuvių ir lenkų sąjunga, Milašius šią idėją atmeta kaip netinkamą, mat Lenkija Lietuvos atžvilgiu traktuojama

⁷³ „Du politiniai mesianizmai“, p. 69.

⁷⁴ *Deux messianismes politiques*, p. 175–176.

⁷⁵ „Du politiniai mesianizmai“, p. 78.

⁷⁶ *Ibid.*, p. 113–114.

kaip agresorė⁷⁷. Tačiau lietuvių santykių su lenkais gerinimui būtų naudingas Baltijos šalių susivienijimas. Anot Milašiaus, gali būti, kad tai išeitų į naudą ir slaviškų tautų vystymuisi apskritai – ne tik lenkams, bet ir rusams, kurie šiuo metu paveikti bolševizmo, jo paties žodžiais – maksimalizmo, o baltų tautos galėtų pasiūlyti kitokius, ne Karlo Marxo doktrina besiremiančius socialinius pokyčius⁷⁸. Apie kokius pokyčius kalbama, neaišku, tik trumpai užsimenama, jog trys šalys – ne tik geografinis barjeras, bet ir moralinė erdvė, kurioje žmonės brangina taiką, tvarką, darbą, mistinę meditaciją.

Pagrindus, kodėl tokia konfederacija būtų naudinga ir pačioms šalims narėms, ir visai Europai, nerašoma nei apie valingą bendrumo tarp jų kūrimą (veikiau argumentuojama, kokio bendrumo, įgalinančio susijungimą, jau esama), nei apie bendrą valdžią ir viršvalstybines institucijas. Akcentuojama bendra gynyba bei ekonomikos koordinavimas. Metafiziinių poemų skaitymas taip pat leidžia parenti argumentą, jog Milašius nemąstė apie bendrą visumą, suniveliuojančią savo dalis. Vienas iš Europos Sąjungos moto skelbia *vienovę įvairovėje*, tačiau tai gana paprastas šūkis, tiesiog bylojantis, kad galima suvienyti skirtingas dalis. O *įvairovė vienovėje* kelia daugiau iššūkių. Ar apskritai įmanoma keliems susivienijus išlaikyti savo savastį? Prisimenant įvade cituotą kardinolą Ratzingerį, vienybė daugyje skiriasi nuo atomo, kurio negalima padalyti, vienybės. Teologas tuo bando paaiškinti trejybinio Dievo slėpinį, tačiau šis mąstymo principas tinka ir mąstant apie politinę tikrovę. Metafizinėje poemoje „Slėpiniai“ nemažai rašoma apie santuokos instituciją, kur „Jaunikis ir Nuotaka <...> pasilieka nedaliai suvienyti dvasioje, nors ir būtų skirtingi apraiškoje“⁷⁹. Poetas išaukština santuokinį ryšį dėl to, kad

⁷⁷ Pasak Milašiaus, lenkų valdymo metodai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje buvo palankūs tik sulenkėjusiems lietuvių žemvaldžiams, o sąmoninga dėl savo kilmės darbo klasė – išnaudojama. Pasak jo, lenkų (slavų) ir lietuvių (baltų) skirtumai yra ypač dideli, neįveikiami, ir buvusi bendra praeitis neturėtų būti laikoma šių tautų susivienijimo sąlyga. *Deux messianismes politiques*, p. 118–120.

⁷⁸ *Slėpiniai*, p. 127.

⁷⁹ *Ibid.*, p. 125.

jame susijungia įstatymas (vyras) ir meilė (moteris), taigi abi dalys turi savo pobūdį, šitaip viena kitą praturtindamos. Taip ir politinėje srityje idealiu atveju šalys turėtų susivienyti į tokią santvarką, kur tarp jų būtų dvasinis bendrumas, tačiau kartu pavyktų išlaikyti tautinį savitumą. Tokie svarstymai daug labiau derėtų su katalikų federalistų, ieškojusių vidurio kelio tarp pasipūteliško nacionalizmo ir internacionalizmo. O *paneuropistų* projekte atskiras dalis suniveliojančio bendrumo potencialas daug ryškesnis. „Slėpiniuose“ taip pat užsimenama, jog susivienijus „kiekviena valstybė turės savo dinastiją, ištikimą tautinių tradicijų paveldėtoją“, o dvasinį bendrumą kurs visuotinė Bažnyčia.

2.4. *Vienybės pagrindas*

Milašius, nors ir kritikuoja tradiciškai suprantamą mesianizmą, siūlo savąją jo versiją, kurią pavadina geruoju mesianizmu, nesiremiančiu nė vienos tautos išskirtinumu. Kaip teigia J. Buge, Milašius ne kartą yra pabrėžęs, jog jo ir politinių teorijų, ir diplomatinės veiklos tikslas yra tarnauti visos žmonijos interesams, kurie yra aukštesni nei pasikiros tautos⁸⁰. Gerąjį Milašiaus mesianizmą galima apibūdinti dviem Europos vienijimosi klausimu reikšmingais aspektais.

Pirmas – Katalikų Bažnyčios vaidmuo politiniame Europos (vėliau – ir pasaulio) susivienijime. Vis dėlto poetas rašo ne tik apie dvasinį Bažnyčios autoritetą, bet ir jai kaip institucijai teksiantį politiškai susivienijusių valstybių darinio koordinavimo darbą. Tam pagrindą suteikia Viduramžių, kaip dvasinės ir pasaulietinės valdžių sintezės, patirtis. Tai, kuo Bažnyčia Viduramžiais buvo krikščionybei, rašo Milašius, ateityje ji bus visam pasauliui. Šioje vietoje jo argumentai apie praeitį primena britų katalikų aptartuosius. Lenkų mesianistai buvo kritiški Bažnyčios atžvilgiu⁸¹, o Milašius pasirenka Bažnyčią

⁸⁰ Buge, p. 185.

⁸¹ Walicki, p. 108.

kaip galinčią dėl savo visuotinio pobūdžio ir hierarchijos vienyti šalis į federacinę tvarką⁸². Kita vertus, ji vienintelė galinti atgaivinti mesianistinį entuziazmą, nes neredukuoja tikrovės iki materijos, pripažįsta ir mokslinį, ir mistinį, ir filosofinį pažinimą⁸³.

Antras – Milašius yra milenaristas. Milenarizmo arba chiliazmo idėjas XII amžiuje propagavo cistersų vienuolis mąstytojas Joakimas Fiorietis. Jis išplėtojo trinitarinę pasaulio istorijos doktriną, pagal kurią iki Kristaus gimimo tęsėsi Dievo Tėvo amžius, šiuo metu gyvenama Dievo Sūnaus amžiuje, o po Jo kovos su Antikristu žemėje prasidės Dievo Šventosios Dvasios amžius ir galutinis žmonijos teismas vyks šioje tikrovėje, o ne anapusiniame pasaulyje. Milašius kalba apie didžiulį sukrėtimą, po kurio prasidėsianti Šv. Dvasios epocha. „Ir niekada niekas – nei vokiečių kraštuose, nei Prancūzijoje, Italijoje, Anglijoje, Rusijoje ar Ispanijoje, nei jokioje kitoje Europos ar Afrikos šalyje, į kurią buvau nukeliavęs, – nesugebėjo man pasakyti, apie kokią „dvasią“ kalbama“⁸⁴, – kritikavo jis anuo metu vyravusią *laiko dvasios* (vok. *Geist*) sampratą. Anot jo, *laiko dvasia* turi per daug prasmių: tai reiškia ir chemijos, ir mechanikos pažangą, manoma, kad tai sudaro dalį civilizacijos paveldo, bet taip pat *geist* sakoma ir apie tautinį prabudimą Europoje ir kituose žemynuose. Milašiaus teigimu, prie žodžio *dvasia* reikia pridėti pažyminį *šventoji*, nes ji – svarbiausia: „Išganymas gali ateiti tik iš Dvasios, tačiau ši be reikalo vėluosis tol, kol mes nesiryšime jai gražinti tikrojo vardo, kuris yra Šventoji Dvasia.“⁸⁵

Milenaristinė pasaulio istorijos samprata Bažnyčios magisteriumo buvo pasmerkta. Įdomu, kad Milašiaus raštuose į vieną audinį susipina ir Bažnyčios kaip moralinio autoriteto, ir kaip institucijos, galinčios koordinuoti federacinę tvarką, įvaizdžiai, taip pat jos oficialiam mokymui prieštaraujančios nuostatos. Nors poetas raštuose

⁸² *Slėpiniai*, p. 77–78.

⁸³ „Du politiniai mesianizmai“, p. 77–78.

⁸⁴ *Slėpiniai*, p. 141.

⁸⁵ *Ibid.*, p. 79.

naudoja nemažai krikščioniškų simbolių: jau minėti Senojo Testamento epizodai su Adomu, Babelio bokštu, žydų tautos vergija, taip pat publicistiniuose raštuose, skelbiant tautų atgimimą, remiamasi Jėzaus prikeltos iš kapo Lozorėjaus įvaizdžiu, tai netrukdo apeliuoti į, pavyzdžiui, Vakarų valstybių atsinaujinimą per arijiškų šaknų ir brahmaniškos dvasios lietuvių tautą ar gerojo mesianizmo apaštalus. Taigi, viena vertus, jis, kaip ir aptarti britai katalikai, teigia Bažnyčios kuriamą dvasinį bendrumą tarp Europos tautų. Milašiaus antropologiniai svarstymai apie žmogų tam tikra prasme irgi sutampa su katalikų federalistų: tikėjimas asmens nemirtingumu įgalina europiečius geram mesianizmui, asmens autonomiškumo svarba neleidžia jo pajungti kolektyvui. Kita vertus, Milašiaus teiginiai apie jau egzistuojantį Europos vienybės pagrindą nukrypsta nuo katalikybės dogmų ir iš jų nuosekliai kylančių nuostatų.

Išvados

Tarpukariu būta ne vieno bandymo svarstyti naują Europos tvarką, bendrą šalių buvimą: vieni pasisakė už išskirtinumą grindžiamą vienos tautos dominavimą, kiti – už lygiateisį tautų bendradarbiavimą. Tačiau ir tarp pastarųjų išvelgtini bendrabūvio turinio bei formos skirtumai. Svarbiausi klausimai, padedantys struktūruoti poeto ir politiko praktikos Oskaro Milašiaus Europos vienybės sampratą ir priskirti jį katalikų federalistų, o ne liberalų paneuropistų stovyklai, yra šie: koks yra jos *tikslas*, *būdas* bei *pagrindas*.

Visų pirma, priešingai nei *paneuropistai*, motyvavę Europos susivienijimo tikslingumą ekonomine bei karine nauda, Milašius šiems aspektams aptarti neskyrė daugiau dėmesio, nors ir suprato, kad Europos būklė pagerėtų ir pragmatine prasme. Kaip ir katalikų federalistų, akcentavusių, kad tokia tvarka atitinka žmogaus sampratą, poeto svarstymai prasideda nuo antropologinių prielaidų, nes politinė tikrovė atitinka žmonių dvasinę būklę. Esamos dekadanso situacijos priežastis – pakrikusi epochos metafizika, materializmo bei skepti-

cizmo tikėjimo atžvilgiu įsigalėjimas. Moralinės evoliucijos apraiška būtų Europos valstybių (o vėliau ir pasaulio) valstybių vienijimasis, kuris iš esmės yra natūralus ir į jį savaime judama, jei nesukuriamą dirbtinių trukdžių, pavyzdžiui, revoliucijos.

Visų antra, to meto dvasia Milašius traktuoja tautas kaip turinčias savitą charakterį bei misiją, iškelia mintį, jog Europa galėtų atsinaujinti per senas, daug kančių prityrusias baltų tautas, ypač lietuvius, kurie liko nepaveikti dekadentiškos Europos dvasios. Poetas nebūtų palaikęs kai kurių *paneuropistų* projekto valios pastangomis kurti vieną europinę tautą, šitaip suniveliojant tautinius skirtumus. Kartu reikia paminėti, kad jų savitumo pripažinimas nereiškia politinio dominavimo įteisinimo. Federalizmas kaip vienijimosi būdas galėtų užtikrinti vienybės daugyje principą, kai atskiros dalys išlaiko savo savybes, net ir sudarydamos visumą, t. y. tautos išlaikytų savo savitumą tarp jų atsiradus dvasiniam bei politiniam ryšiui. Milašiaus tekstuose šalia susivienijusių Europos tautų atsiranda ir Katalikų Bažnyčios vaidmuo, kurio išryškėjimas – dar viena sąsaja tarp jo ir katalikų federalistų. Pastaroji svarbi ne tik kaip moralinis autoritetas, bet ir kaip institucija, koordinuosianti Jungtinių Europos Valstijų susivienijimą.

Paskutinis aspektas – vienijimosi *pagrindas*. Milašius tikrai išimtinai neapeliavo į pagarbą laisvėms bei teisėms; lygiai kaip ir katalikai federalistai, ieškodamas bendro europinio pagrindo, jis žvelgė į praeitį, tvirtino Europos sielą esant krikščionišką. Tiesa, šiuo klausimu jis žengė dar toliau, viena vertus, nurodydamas priešistorinius laikus (mitologiniai argumentai), kita vertus, skelbdamas žinią apie neišvengiamas ateities perspektyvas (pranašiški momentai). Nepaisant eklektiško poeto idėjinio palikimo, dėl sutampančių svarstymų apie Europos Jungtines Valstijas kaip galimas dėl bendrų metafizinių prielaidų, Bažnyčios vaidmenį ir pagarbos tautų savitumui, Milašių būtų galima priskirti katalikų federalistų stovyklai. Asmens pirmumas politinių reikalų atžvilgiu, neleidžiantis apsiriboti vien pragmatiniais ar geopolitiniais Europos vienybės tikslais, yra bendras ir ypač svarbus tuometinio intelektualaus pokalbio aspektas.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

Alphand Herve, „The ‘European Policy’ of France“, *International Affairs* 29 (2), 1953, p. 141–148.

Bayle Jean-Louis Loubet del, *Les non-conformistes des années 30*, Paris: Les Éditions du Seuil, 1969 (2001).

Belloc Hilaire, *Europe and the Faith*, New York: The Paulist Press, 1920.

Berenis Vytautas, „Mesianizmas Lietuvos kultūros istorijoje“, *Metai* 5, 2011.

Buge Jacques, *Milosz en quiete du divin*, Paris: Libr. Nizet, 1963.

Coudenhove-Kalergi Richard Nicolaus von, *Jungtinės Europos Valstybės*, Kaunas: ABC informacinės ir organizacinės literatūros leidykla, 1939.

Dawson Christopher, *The Making of Europe: An Introduction to the History of European Unity*, New York: The Macmillan Company, 1932.

Dručkutė Genovaitė, „Lietuvos įvaizdis Oskaro Milašiaus publicistikoje“, *Literatūra* 49 (4), 2007, p. 28–33.

Genzelis Bronius, *Kultūrų sąveika*, Vilnius: Mintis, 1989.

Grinius Jonas. *O. V. Milašius poetas*, Kaunas: Vytauto didžiojo univ. Teologijos-filosofijos fak., 1930.

Haas Ernst B., „The United States of Europe“, *Political Science Quarterly*, 63 (4), 1948, p. 528–550.

Herriot Edouard, „Pan-Europa?“, *Foreign Affairs*, 1930, p. 237–247.

Kinsky Ferdinand, „Personalism and Federalism“, *Publius* 9 (4), 1979, p. 131–156.

Konickis Andrius, ... *vienintelėj iš begalybės vietų nuskirtoj: Oskaro Milašiaus filosofinės idėjos*, Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 1996.

Kuisel Richard F., „The Legend of the Vichy Synarchy“, *French Historical Studies* 6 (3), 1970, p. 365–398.

Milašius Oskaras, *Ars Magna. Slėpiniai*, Vilnius: Aidai, 2002.

Milosz Oscar, „Du politiniai mesianizmai“, *Krantai* 4, 2012, p. 66–74.

Milosz Oscar, *Deux messianismes politiques*, Paris: A. Silvaire, 1990.

Naujokaitienė Elina, *Oskaras Milašius – mistikas ir hermetinis poetas*, Kaunas: VDU leidykla, 2001.

Nussbaum Martha C., *Meilės pažinimas: filosofijos ir literatūros apybraižos*, Vilnius: Mintis, 2008.

Ortega y Gasset, José, *Masių sukilimas*, Vilnius: Mintis, 1993.

Platonas, *Valstybė*, Vilnius: Pradai, 2000.

Putinaitė Nerija, *Šiaurės Atėnų tremtiniai, arba Lietuviškosios tapatybės paieškos ir Europos vizijos XX a.*, Vilnius: Aidai, 2004.

Ratzinger Joseph, „Europos siela“, *Bažnyčios žinios*, Nr. 9, 2005, <<http://www.lcn.lt/bzinius/bz0509/509str1.html>>, 2014 05 30.

Ratzinger Joseph, *Krikščionybės įvadas*, Vilnius: Katalikų pasaulio leidykla, 1991.

Richter Anne, *Milosz*, Paris: Editions universitaires, 1965.

Skinner Quentin, „Meaning and Understanding in the History of Ideas“, *History and Theory* 8 (1), 1969, p. 3–53.

Vayssière, Bertrand, „Alexandre Marc: les idées personalistes au service de l'Europe“, *Milieux, réseaux et personnalités porteurs de projets d'unité européenne*, Cergy-Pontoise: France, 2001, <http://hal.archives-ouvertes.fr/docs/00/74/93/98/PDF/Alexandre_Marc.pdf>, 2014 05 30.

Walicki, Andrzej, *Russia, Poland, and Universal Regeneration: Studies on Russian and Polish Thought of the Romantic Epoch*, London: University of Notre Dame Press, 1991.

SUMMARY

UNITY OF EUROPE ACCORDING TO OSCAR MIŁOZ: *POLITICAL REFLECTIONS OF THE POET*

The article examines the heritage of poet, mystic and diplomat Oscar Miłosz (1877–1939) from the point of politically significant ideas. The aim is to grasp the understanding of the unity of Europe from the selected political articles “Deux messinismes politiques” as well as metaphysical poems “Ars Magna” and “Les Arcanes”. The premises of Miłosz are situated in the intellectual context of European unity ideas of his contemporaries. The analysis shows that Miłosz is critical about the situation of interwar Europe that he faces. As an alternative to this he suggests the unity in spiritual and political sense. It is argued in the paper that poet tries to capture the main questions of his epoch, although in very exclusive manner by lumping together geopolitical, mythological, messianistic arguments.

In the 21st Century most of the discussions about Europe are based on the question *How* and not *Why*. Fundamental debates on the identity of Europe are left for the representatives of the Catholic Church or the scholars, while politicians occupy themselves with the bureaucratic activities in EU institutions. Oscar Miłosz (1877–1939) was also involved in politics, during the interwar period he worked as a representative of Lithuania in France. However he was a writer and mystic as well, who left not only his works of fiction and poetry, but some political writings too. He is not well-known for Lithuanian readers, still his heritage is rather analysed in the academic literary field as well as from the philosophical point of view. However there is a question on Europe which has not been raised and answered, though Miłosz had paid some attention to it in his metaphysical poems and political writings. The aim of the paper is to grasp the understanding of the unity of Europe from the selected

political articles “Deux messinismes politiques” and metaphysical poems “Ars Magna” and “Les Arcanes” of Miłosz and situate it in the context of the ideas of his contemporaries, in particular catholic pro-federalists and the Paneuropean movement.

The analysis shows that Miłosz is critical about the situation of interwar Europe which he faces. On the one hand, the countries are too interested in material goals and politics is not based on moral principles. On the other hand, poet reflects the wrong metaphysics of his time, because the people are sceptical towards the faith. Nevertheless Miłosz should not be considered as a pessimist, because he proposes ideas how to save Europe. His premises on the unity of Europe can be divided in three parts: *goal, manner and foundation*.

The first one is a *goal* of European unity. From the Miłosz point of view, the unity is natural situation, which is going to be reached together with the moral evolution of European people. This differs from mostly pragmatic approach to this question by his contemporaries paneuropists. The second one is about a *manner* of the unification. Miłosz criticizes attempts to unite on the basis of one exceptional country, rather he favours the collaboration of nations. It does not mean that nations are all the same – poet notes – they can prosper because of differences among them. For example ancient nations such as Lithuanians can renew other ones due to their exceptional history and spirit. On the political grounds as well as his contemporaries catholic pro-federalists he was favourable of federalism which respects the differences among nations and does not try to melt them away. In addition to this, Miłosz as well as mentioned thinkers stresses the role of the Catholic Church which can create spiritual affinity among the nations of Europe. That is an answer to the third part – the *foundation* of European unity. It is argued that the main commonalities between catholic pro-federalists and Miłosz are the antropological premises (person is in the centre of thinking about new political order) and an appeal to Europe’s christian heritage. Despite eclectic set of his arguments, which includes some aspects of messianism and creation of his own mythology, Miłosz might be attributed to this group of thinkers.